

A „faux amis” jelenségének terminológiai problémája

Kiss Mónika

1. A faux amis általános meghatározása

Nyelvészeti kézikönyvek szerint a faux amis (továbbiakban rövidítve: FA) kategóriája olyan különböző nyelvekhez tartozó szópárokat jelöl, amelyeknek formai hasonlóságuk ellenére (teljesen vagy részben) eltérő jelentésük van, és ezáltal interferenciális hibák forrásai lehetnek.

2. Kutatástörténeti áttekintés

A FA-kutatások eddigi története azért nem írható meg teljes pontossággal, mert az egyes szerzők egymástól szinte teljesen elszigetelve alkottak, a nyelvi és földrajzi különbségekből és távolságokból adódóan nemigen vettek tudomást egymás műveiről és eredményeiről. Egységes kutatási irány hiányában legfeljebb valamilyen általunk megszabott rendszer szerinti áttekintést adhatunk (pl. időrend, nyelvek stb.). Mivel a nyelvek szerinti vizsgálódás túlságosan szerteágazó lenne, az időrendi tagolást választjuk. A közel nyolc évtizednyi FA-irodalomból csak azokat a szerzőket illetve műveket említjük meg, amelyek a FA jelenségének elméleti megközelítésében fontos szerepet játszottak. A történeti áttekintésből tehát szándékosan kihagyjuk azokat a szótárakat, tanulmányokat, amelyek semmi újat nem hoztak az elméleti kutatás számára.

2.1. Előzmények: idegennyelv-tanítás

A FA-kutatások kezdete – és maga a terminus is – két frankofon fordító, Maxime Kœssler és Jules Derocquigny nevéhez köthető, akik 1928-ban *Les Faux Amis ou les Trahison du Vocabulaire Anglais. Conseils aux Traducteurs* címmel jelentették meg az angol-francia szópárokat és példákat tartalmazó gyűjteményüket. A szakirodalom ezért egységesen őket tekinti a FA-kutatások kezdeményezőinek.

Noha a faux amis terminus csak 1928 óta létezik, a jelenség nem új a nyelvészetben: didaktikai célokból már korábban készültek olyan segédanyagok, amelyek a téves analógia okozta hibákra hívják fel a nyelvtanulók figyelmét.

Példaként megemlítenénk Henri Portitor 1788-ban Salzburgban megjelent *Petit Traité des gallicismes & germanismes, dans lesquels ces deux langues font le plus*

opposées l'une à autre című – mintegy százoldalas – kiadványát, amely a franciául tudó német anyanyelvűek számára nehézséget okozó társalgási fordulatokat és kifejezéseket tartalmaz. A társalgási fordulatokon kívül helyenként hasonló alakú, ám eltérő jelentésű szavakat – azaz mai értelemben vett hamis barátokat – is találunk, természetesen magyarázatokkal együtt.

Ugyancsak figyelemre méltó G. Dubray 1894-ben már negyedszerre kiadott *Fautes de français. Tableau des fautes le plus fréquentes que font les Allemands en parlant le français* című könyve, amelyben a szerző 124 olyan francia kifejezést, szót gyűjtött egybe, amelyeket a német anyanyelvű beszélők gyakran hibásan vagy tévesen használnak, és amelyek francia fül számára furcsán vagy nevetségesen hangzanak. A szócikkek közül nem mindegyik FA, többségük látszólagos (szótári) ekvivalencia, amelyek átvitele bizonyos szöveggörnyezetben mégsem megengedett (pl. a 'magával hoz, elhoz' jelentésű francia *apporter* – német *mitbringen*, ahol a német lexéma nem használható személyre). Találunk azonban olyan szópárokat is, amelyek megfelelnek a fenti definíciónak – például fr. *coffre* 'láda, doboz' – ném. *Koffer* 'bőrönd'; fr. *couvert* 'teríték, evőeszköz, étkezés' – ném. *Couvert*, (*Brief*)*couvert* '(levél)boríték' stb.

Feltétlenül meg kell említeni két gimnáziumi angoltanár, Veslot és Banchet 1923-ban kiadott *L'art de traduire. Les Traquenards de la version anglaise* című gyűjteményét, amelyben – különféle, fordítási nehézséget okozó nyelvtani problémák tárgyalása mellett – néhány tucatnyi, ma hamis barátok tekintett angol–francia szópár található. Rámutatnak arra is, hogy „a fordítás kelepcéi” részben az angol és a francia szókincs hasonlóságából, részben a többjelentésű lexémák félreértéséből adódnak.

Az idevágó angol irodalomból hivatkozhatunk Hiebslac 1886-ban megjelent *Englische Sprach-Schnitzer* című művére, amelyben a szerző az angolul beszélő németek mulatságos vagy zavaró szótévesztéseit, jellemző hibás fordulatait gyűjtötte össze, köztük számos közös eredetű és / vagy hasonló alakú angol–német szópárt. Portitor, Dubray és Hiebslac művei tehát – jóllehet a faux amis kifejezés (vagy bármiféle ekvivalense) nem fordul elő bennük – az első ismert FA-szótárak közé tartoznak.

A fentiekén kívül találtunk hivatkozást¹ egy 19. század elején (kézzel) írt orosz-lengyel szótárra, amelyben a szerző, bizonyos Samuel Bogumil Lindes, állítólag külön megjelölte a hamis barátokat.

Magyar vonatkozása miatt külön szólunk Szerb Antal és Kováts Albert *Don't say... But say... Mit hibáznak el leggyakrabban az angolul tudó magyarok?* című füzetnyi kiadványáról, amely Budapesten jelent meg a Cserépfalvi kiadónál az évszám feltüntetése nélkül. A szerzők az angolul tanuló magyarok tipikus nyelvi tévedéseit és azok javításait gyűjtötték össze – elsősorban az igevonzatok, a prepozíciók, a téves szóválasztás és a hibás szórend okozta problémákat. Ebben kevés lexikai egybevetést találunk, de a FA jelensége sem mindig korlátozódik a szókészletre.

2.2. A FA és a kontrasztív lexikológia, lexikográfia

Koessler és Derocquigny 1928-as szótára egy darabig visszhang nélkül maradt nyelvész körökben, annak ellenére hogy Derocquigny három évvel később még egy kiegészítő kötetet is kiadott újabb angol–francia szópárokkal (Derocquigny 1931), és az eredeti szótár 1949-ben már a negyedik kiadásban látott napvilágot. A más nyelvpárok közötti FA iránt pedig csak a 20. század második felében kezdtek érdeklődni.

Az első időkben a FA jelenségét a fordítás során felmerülő lexikai csapdák kérdéseként kezelték; és csak később, az 1970-es évektől figyelt fel rá a kontrasztív nyelvészet, a lexikográfia és az idegennyelv-tanítás. A hetvenes évektől divatba jöttek a hamis barátok: ugrásszerűen megnőtt a FA-val foglalkozó publikációk száma – számos tanulmány, szótár, feladatgyűjtemény látott napvilágot.

A FA-szótárak akkori prosperálása nemcsak a nyelvi sokszínűséggel magyarázható, hanem azzal is, hogy a szerzők többnyire egymástól függetlenül, és egymás műveinek ignorálásával alkottak újabb és újabb szótárakat.

A 1990-es évek második felében alábbhagy a szótárpublikálási láz; viszont egyre több elméleti írás jelenik meg. A FA-kutatásoknak külön lendületet adnak a – germanisták által indított, és egyre népszerűbbé váló – ún. „Internationalismen”-kutatások. Az elméleti publikációk palettája – a szótárakéhoz hasonlóan – rendkívül széles: a néhány oldalas cikktől a komolyabb tanulmányokig át a szakdolgozatokig, valamint disszertációkig minden megtalálható köztük.

Mivel tudományos igényű munkákról van szó, azt gondolhatnánk, hogy a nagy számú publikációnak köszönhetően idővel kialakult (vagy legalább körvonalazódott) a FA-kutatások módszertana – azonban egyáltalán nem ez a helyzet. Egyes dolgozatok ugyan megpróbálják feldolgozni a létező szakirodalmat (Bunčić 2000, Kroschewski 2000, Mertens 2001), ám – valószínűleg nyelvi és hozzáférési korlátok miatt – átfogó rendszerezéssel alig lehet találkozni.

A FA jelenségének fontosságát a lexikográfia is felismerte: a kilencvenes évektől számos egynyelvű (értelmező) szótárban található utalást más nyelvi hamis barátokra. Ezek a szótárak egyes címszavakon belül jelzik, ha az adott szónak egy másik nyelvben eltérő jelentése van (pl. CIDE 1995, Rey-Debove 1999).

Az ezredforduló környékén feltétlenül szólnunk kell az Internetről is, ahol egyre több FA-témájú oldalra bukkanhatunk. Ezekben általában érdekes (és gyakran folyamatosan bővülő) szólistákat, elvéve pedig elméleti publikációkat olvashatunk. Külön megemlítendő a Bonni Egyetem által koordinált szlavisztikai FA-projekt, melynek eredményeként jelenleg több mint 2400, szláv nyelvek közti FA adatait dolgozták fel (ld. Bunčić 2003).

2.3. Magyarországi és magyar nyelvű kutatások

Magyarországon sokáig visszhang nélkül maradtak a külföldi kutatások. Jóllehet, a FA mint hibalehetőség a nyelvtanulásban már régóta ismert, a FA jelenségével alig foglalkoztak a magyar kutatók. Hogy nem csupán tudatos mellőzésről

van szó – ami egyébként nehezen indokolható, hiszen a magyar nyelv szókészlete (a szókölcsonzések nagy száma miatt) ideális alap FA-kutatásokhoz –, az onnan látszik, hogy maga a fogalom is jószerivel ismeretlen a magyar nyelvészeti szakirodalomban. A faux amis vagy hamis barát kifejezés nem szerepel sem értelmező szótárakban, sem nyelvtörténeti témájú egyetemi tankönyvekben, sem a szókészlettel foglalkozó szakirodalomban. Hiába keressük a *Nyelvi fogalmak kisszótárában*, amely pedig „az első olyan kislexikon, amely magyar nyelven összefoglalja a legfontosabb nyelvészeti ismereteket” (Tolcsvai Nagy 2000: 5), sem címszó, sem utalás formájában nem találjuk.

A FA jelenségére a kontrasztív nyelvészettel foglalkozók, illetve nyelvészeti szakfordítók figyeltek fel először. Kezdetben még az idegen nyelvű terminust használták, később néhányan megpróbálkoztak a (tükörfordítás eredményeként kapott) magyar *hamis barátok* meghonosításával.

Az első magyarországi kutatások a kontrasztív nyelvészettel foglalkozó germanisták nevéhez fűződnek. Előzményként megemlítendő Juhász János, aki a hatvanas években Debrecenben végez interferenciakutatásokat a németül tanuló magyarok körében. Juhász még nem a FA jelenségét kutatja, de érinti azt: felmérései pszicholingvisztikai alapokra épülnek (tesztek, illetve közvetlen megfigyelés segítségével rögzíti és osztályozza a magyar diákok által elkövetett német nyelvi hibákat), következtetései pedig didaktikai célokat szolgálnak (ld. Juhász 1970).

A nyolcvanas években Emericzy Tibor kontrasztív lexikológiai vizsgálatai során elkezdte összegyűjteni a német–magyar hamis barátokat, azonban egy német nyelvű cikkben (Emericzy 1980) és egy fellelhetetlen (csak hivatkozásból adatható) dolgozaton kívül más publikációt (pl. szótárt) nem jelentet meg e témában, így munkássága sajnos nem kerül be a nyelvészeti köztudatba.

A neolatin nyelvészek jó ideig nem foglalkoznak a FA kérdéssel. Mikó Marianne néhány oldalas cikkében (Mikó 1985) ugyan találunk néhány francia–magyar hamis barátot, ám ezek még nem módszeres, hanem alkalmi gyűjtés eredményei.

A Franciaországban élő Fónagy Iván a helyzetmondatok fordíthatóságáról szólva vizsgálja a francia és a magyar helyzetmondatok egyezési (illetve különbözőségi) fokát; és közöl kisebb gyűjteményt a francia–magyar kötött kijelentések közötti hamis barátokról. Fónagy ebben az írásában (Fónagy 1998) az elsők között veti fel annak lehetőségét, hogy a FA jelensége a nyelvi (langue) síkon kívül a megnyilatkozások szintjén (parole) is értelmezhető.

A kilencvenes években nálunk is fellendül a FA iránti érdeklődés: néhány szakdolgozat és cikk születik a francia–magyar hamis barátok témakörében (Kiss 1996, Balogh 1999), Debrecenben, illetve Berlinben új lendületet nyernek a német–magyar kutatások (Molnár 1992, Polzin 1996). Öröndetes, hogy más nyelvekben jártas nyelvészek, nyelvtanárok is felfigyelnek a témában rejlő lehetőségekre: 1998-ban angol–magyar vizsgálat készül (Lázár 1998), 2000-ben pedig megkezdődnek az olasz–magyar (Fábián 2001) kutatások.

A jelenség népszerűvé válását és ismertségének terjedését jelzi, hogy a kilencvenes évektől néhány kontrasztív jellegű vagy fordításként létrejött magyar nyelvű kézikönyvben már előfordul a FA – többnyire *hamis barátok* néven (pl. Bárdosi és Karakai 1996: 226, Tóth [2004], Crystal 1998: 432).

3. Terminológia

3.1. Faux amis és tükörfordításai

A névadók alkotta *faux amis du traducteur* ('a fordító hamis barátai') kifejezés rövidített alakját (*faux amis*) sokáig változtatás nélkül veszik át a nem frankofon nyelvészek és szótárkészítők, így ez szerepel a nem francia nyelvű szövegekben és címekben is – gyakran idézőjelben vagy más, pl. tipográfiai megkülönböztetéssel (pl. Emericzy 1980, Reiner 1989). Külön megemlítendő, hogy a németben a francia kifejezés már lemmatizálódott, és ez szerepel köznyelvi vagy szaknyelvi szótárakban.²

A francia nyelvészeti irodalomban a *faux amis* mellett megjelenik a *faux cousins* 'hamis unokatestvérek', valamint a *faux frères* 'hamis fivérek' terminus is, ezek azonban az egy nyelven belüli hasonló alakú szavakat, azaz a paronim párokat jelölik.

A különböző nyelvű szakirodalomban később számos más elnevezéssel találkozhatunk. Ezek egy része a francia *faux amis* tükörfordításának eredménye, mint a spanyol *falsos amigos*, a portugál *falsos amigos*, az olasz *falsi amici* az angol *false friends*, a német *falsche Freunde*, a holland *valse Vriendschap*, az orosz *ложные друзья*, a lengyel *falszywi przyjaciele* és a magyar *hamis barátok*, vagy az eredeti alapján alkotott új kifejezés, mint például az olasz *false corrispondenze* 'hamis megfeleltetés', vagy az orosz *обманивое сходство* 'megtévesztő hasonlóság'.

3.2. A faux amis kifejezés bírálata

Megemlítendő, hogy a *faux amis* kifejezést többen is kritizálták. Elsőként Boillot, aki helyteleníti, hogy (tudományos vagy ismeretterjesztő) művek címeiben képes kifejezések legyenek (Boillot 1928). Ez a helytelenítés magyarázható az újdonságtól való idegenkedéssel, hiszen Boillot kritikája közvetlenül a Koessler és Derocquigny-féle gyűjtemény után jelent meg; de még több mint fél évszázaddal később is olvashatunk hasonló vélekedést – például a lengyel FA-kutató Lipczuktól, aki szerint a metaforikus kifejezés körülményes, pontatlan, és ezért alkalmatlan arra, hogy tudományos terminussá váljék (Lipczuk 1987: 64).

Boillot másik kifogása a *faux amis* terminussal szemben az, hogy az elnevezés azt sugallja, mintha lennének valódi barátok is, ám szerinte a fordító számára ilyenek eleve nem léteznek (Boillot 1928: 212).

Később nem mindenki osztja Boillot véleményét, amit az is jelez, hogy számos elméleti műben és szótárban felbukkannak a valódi barátok – a franciában *vrais amis*, az angolban *true friends* néven. A szótárírók ugyan nem mindig nevezik így a lexikai ekvivalenciákat, ám az a tény, hogy ezeket felveszik a szótárba, mutatja, hogy ilyenek márpedig léteznek. A „valódi barátok” fogalma nincs egzakt módon definiálva; annyi mindenesetre elmondható, hogy a legtöbb szerző a *faux amis* ellentétéként olyan különböző nyelvekhez tartozó szavakat sorol ide, amelyek alakja azonos vagy hasonló, és jelentésük többé-kevésbé megegyezik (ld. Mikó 1982: 42–43; Breitreuz 1992: 14; Kroschewski 2000: 11).

Más szempontból is éri bírálat az eredeti kifejezést: Lipczuk például szóvá teszi, hogy az eredeti „faux amis du traducteur” kiterjesztése megtévesztő, mert a kérdéses szópárok nemcsak a fordítók számára jelent(het)nek nehézséget, hanem a tolmácsok, és idegen nyelvet tanulók számára is (Lipczuk 1987: 64). Ez az észrevétel kétségtelenül igaz, de két szempontból nem helytálló. Egyrészt már rég aktualitását veszítette, hiszen évtizedek óta általánosan elfogadott, hogy bármely két- vagy többnyelvű beszélő – nyelvtudásának szintjétől függetlenül – beleeshet a FA okozta csapdába. Másrészt a kifejezés – mint lexikai egység – tapadással alakult ki, közben jelentésváltozáson ment keresztül, ami egy nyelv szókészletén belül természetes folyamatnak tekinthető – még akkor is, ha ez szaknyelvben nem túl gyakori. Mindenesetre a 20. század második felétől kezdve a FA alakjából és jelentéséből kikopott a fordítókra vonatkozó (és ezért megszorító) kiterjesztés.

3.3. Más kifejezések

Az alábbiakban áttekintjük a faux amis szinonimájaként vagy alternatívájaként használt kifejezéseket. Igyekszünk rámutatni arra, miben új vagy más az adott terminus, vagy miért nem tekinthető a FA-val egyenértékűnek.

3.3.1. Már meglévő nyelvészeti szakkifejezések

Cognates

Az angol nyelvészet – a *false friends* mellett – gyakran használja a *cognates*, *false cognates*, vagy *deceptive cognates* kifejezéseket, amelyeknek más nyelvekben szintén létezik tükörfordításos megfelelője – pl. spanyol *falsas cognadas*.

Jóllehet, vannak, akik a *false / deceptive cognates* terminust a FA teljes értékű szinonimájaként használják (pl. Wandruszka 1979, Pascoe és Pascoe 1985, Hammer és Giaouque 1989), a két kifejezés nem cserélhető fel egymással.

A *cognate* főnév ugyanis az angolban a közös eredetű / egymással rokonságban álló szavakat jelöli, mint például a német *Haus* és az angol *house*.

A jelenség természetesen nem érdektelen a FA-kutatás számára, hiszen az eltérő alakú és / vagy jelentésű kognáták FA-nak tekinthetők, ám a két jelenség kapcsolata még nem teljesen tisztázott a szakirodalomban. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a terminus különféle változatokban létezik (*cognates / deceptive cognates / false cognates / partial cognates*), melyek hol azonos jelenséget jelölnek, hol – szerzőktől függően – valamilyen értelmezésbeli eltérésre utalnak. Itt nem feladatunk a kognáták problémájának részletes tárgyalása; ami a témánk számára lényeges, az annak megállapítása, hogy a kognáták vizsgálata az etimológiailag rokonságban álló lexémákra kocentrálódik, így – implicit módon beszűkíti a FA jelenség (lehetséges) értelmezési tartományát.

Paronímia

A szakirodalomban található terminológiai kavalkád legillusztrisabb példája a paronímia kifejezés használata. Vannak szerzők, akik a paroním szópárokat FA megjelöléssel illetik (Colignon és Berthier 1985, Van Campenhoudt [2003]),

mások pedig a paronímia körébe sorolnak tipikus hamis barátoknak tekintett szópárokat (Čemerikić et al. 1988, Bußmann 2002).

Kétségtelenül van hasonlóság a két jelenség között: a – gyakran azonos tőből származó – hasonló alakú, de eltérő jelentésű szavak problémát okoznak a nyelvhasználó számára. Míg azonban a paronímia esetében egy nyelven belüli hasonló alakúságról van szó (pl. m. *érme* 'aprópénz, fém pénz' – *érem* 'kitüntetés, medál'; fr. *original* 'eredeti, egyéni' – *originel* 'ősi, kezdeti, eredendő'), a FA mindig csak két nyelv viszonyában értelmezhető.

A hamis barátok (*faux amis*) tehát nem tévesztendő össze a (francia szakirodalomban gyakran *faux frères* 'hamis fivérek' néven ismert, az angolban pedig *confusibles* vagy *confusable words* néven emlegetett) paronim szópárokkal, hiszen a paronímia **intralingvális**, a FA pedig **interlingvális** jelenség. Ez az alapvető különbség szükségessé teszi, hogy a két jelenséget elkülönítsük egymástól.

Homonímia

A szlavistáknál meglehetősen bevett, hogy a FA jelenségére a *homonímia* vagy *nyelvek közötti homonímia* kifejezést használják (ld. Bunčić 2000: 20–21), amit két okból nem tartunk szerencsésnek. Egyrészt a homonímia már foglalt más jelenségre: a homonímia a nyelvészetben azt az egy nyelv szókészletén belüli azonos alakúságot jelöli, amikor a szavak között nincs (vagy már nem kimutatható) etimológiai kapcsolat. Másrészt a homonímia több ponton sem egyezik a FA-ként megnevezett jelenséggel, hiszen a homonímia intralingvális jelenség; ráadásul a homonímia nem (vagy ritkán) implikálja a közös eredetű szavak csoportját, amely pedig a FA-kutatásnak egyik legalapvetőbb területe.

Galicizmusok, germanizmusok

A teljesség kedvéért megemlítendő, hogy a történeti áttekintésben emlegetett didaktikai célból készült kiadványokban gallicizmusok illetve germanizmusok néven jelölték a német illetve francia beszélők által elkövetett lexikai interferenciahibákat.

Mai értelmezésben „a gallicizmus szó hibásnak minősíthető franciás szóhasználatot vagy nyelvtani fordulatot is jelenthet más nyelvben” (Bárdosi és Karakai 1996: 208), a köznyelvben viszont jóval általánosabb jelentésű: „1. tősgyökeres francia fordulat, franciás nyelvi jellegzetesség 2. franciás szóhasználat/fordulat más nyelvben” (Bakos 2002: 222)³. A magyar tankönyvpiacon megjelent *Galicizmusok*, *Germanizmusok*, *Italianizmusok* stb. címetek viselő sorozat is az adott nyelv jellegzetes fordulatait, szólásait tartalmazza, nem pedig hamis barátokat.

Barbarizmus, pseudoanglicizmusok stb.

Szólnunk kell arról az esetről, amikor nem valós elemek téves használatáról van szó, hanem egy nem létező szó használatáról. Előfordul, hogy a beszélő L1 mintájára képez vagy használ egy lexémát L2-ben, de az ott valójában nem létezik. Klasszikus példa erre a nemzetközi szóként számon tartott *banán*, amelyről feltételezhető, hogy más nyelveken is hasonlóan hangzik. A feltevés jó pár

esetben igaznak bizonyul (vö. fr. *banane*, ném. *Banane*, ang. *banana*, svéd *banan*); ám a spanyol megfelelője nem # *banana*⁴ (ilyen lexéma nem is létezik!), hanem *plátano*.

Fontos látni, hogy ez a jelenség csupán egy a különféle interferenciahibák közül, de egyáltalán nem azonos a hamis barátokkal, azoknak legfeljebb egy alcsoportját alkotja (ld. a tipologizálásról szóló részt).

3.3.2. Új javaslatok – „tudós szavak”

Talán a képes kifejezések elleni kritikák miatt, vagy a tudományos nyelvhasználat sajtóságaiból adódóan, gyakori, hogy egyes nyelvészek a FA jelenségére valamilyen más, általában latin vagy görög elemekből képzett, és ezért közhírbőbbnek vélt kifejezést használnak.

Tautonymie, tautonymie

A (német nyelvű) lengyel szakirodalomban Lipczuk a FA helyett a *Tautonymie*, illetve *lexikalische Tautonymie* terminust javasolja (Lipczuk 1987: 62).

A görög elemekből alkotott „tautonímia” (*tauto* ‘az azonos, ugyanaz’, *onoma* ‘név’) elég tudományosan hangzik és jól illeszkedik más tudományos szókalkotta paradigmába – vö. tautológia, homonímia stb. A terminus azonban csak a lengyel lexikológiában terjedt el, a nemzetközi szakirodalomban még az alakja sem honosodott meg – nincs pl. francia vagy angol megfelelője; sőt az eredeti német alak sem található a német értelmező szótárakban vagy a nyelvészeti kézikönyvekben.

Pénidentèmes

Reiner, bécsi frankofon filológus a francia *pénidentèmes* (német nyelven írt publikációjában *Pänidenteme*) kifejezést vezeti be, amellyel nemcsak a hamis barátokat jelöli, hanem mindazon szavakat, amelyek L1 és L2 között etimológiailag és formailag megfelelnek egymásnak. Ebbe értelemszerűen beletartoznak a valódi ekvivalensek – vagy „valódi barátok” – is, azaz olyan szópárok, amelyek között nincs jelentésbeli eltérés. Reiner értelmezésében a pénidentèmes és a faux amis tehát nem szinonimák: a FA csupán valódi részhalmaza a pénidentèmes-ek halmazának.

Approximáták

A lengyel–bolgár hamis barátokkal foglalkozó Karpačeva az approximáták (aprosymaty) kifejezést javasolja és használja, amelyet nyilván a (középkori) latin *approximare* ‘megközelíteni’, illetve *approximatio* ‘megközelítés, közeledés’ szavakból képzett. Az elnevezés ugyan utal a formai hasonlóságra (megközelítően azonos alakú szavak), ám ez még jelölhetné a paronímiát vagy a dubletteket is.

Bunčić rámutat arra, hogy a terminus kiterjesztett alakjai félreérthetőek (2000). A szó eredete alapján azt hihetnénk, hogy az aprosymaty całkowite ‘teljes approximáták’ a teljesen azonos alakú szópárokat jelölik, ezzel szemben Karpačeva a ‘teljes / abszolút FA’-t (azaz a teljes jelentéseltérést) érti alatta.

A terminust egyébként mások nem vették át; az angol- és francia nyelvű szakirodalomban teljesen ismeretlen.

Pszeudoanalogonímia

Bunčić (Hengst nyomán) a pszeudoanalogonímia (a német eredetiben: Pseudo-Analogonyme) kifejezést javasolja és használja a FA helyett (Bunčić 2000). A terminust azért találja megfelelőnek, mert magában foglalja a FA jelenségének alapvető jellegzetességeit: a formai hasonlóságot (gr. *analogosz* ‘azonos, egyező’), a látszólagos egyezést, szemantikai eltérést (gr. *pszeudo* ‘hazug, hamis, ál’) és a lexikológiai vonatkozást (gr. *onoma* ‘név, szó’).

A terminus kétségtelenül kifejező és nagyon tudományosan hangzik, csupán az a baj vele, hogy Bunčić szakdolgozatán kívül sehol nem találkoztunk vele, ezen kívül – a hosszúsága, a morfológiai összetettsége, valamint az idegenszerűsége miatt – nehezen képzelhető el egy (nagyközönségnek szóló) FA-szótár címében.

3.3.3. Egyéb névadási kísérletek

Érdekes, hogy az előző, tudományos szaknyelvi irányzattal ellentétben a bőséges FA-irodalommal rendelkező nyelvekben előbb-utóbb megjelennek egyéb, a FA jelenségét jelölő elnevezések, amelyek gyakran metaforikus jelentésátvitel eredményei: pl. német *Sprachfallen* ‘nyelvi csapdák’, francia *mots-pièges* ‘szócsapdák’ stb. Ezek elfordulnak a tudományosnak vélt nyelvhasználattól, és a görög vagy latin elemek helyett a kérdéses nyelv már meglévő köznyelvi szavaiból alkotnak új kifejezéseket. Természetesen ezek jelentése sem mindig egyértelmű: van, amelyik a FA hiponimájaként értelmezhető (*Sprachfallen*), van amelyik épp úgy magyarázatra szorul, mint annak idején a *hamis barátok* (pl. a francia *les belles infidèles* ‘a szép hűtlenek’, az angol *treacherous twins* ‘áruló ikrek’); ezzel szemben igen hangzatosak és figyelemfelkeltőek – ami a címadásnál a könyvkiadásban nem mellékes szempont.

3.4. Összefoglaló táblázat

Az alábbi táblázat időrendben foglalja össze a legfontosabb, a FA jelenségére javasolt és/vagy használt *terminus technicus*okat. Külön feltüntetjük a kifejezések eredeti alakját, azok szó szerinti magyar fordítását, valamint az évszámot, amikor az adott kifejezés ismereteink szerint először felbukkant.

Terminusválogatok

Eredeti terminus	Nyelv	A terminus magyar fordítása	Év
les traquenards de la version	francia	a fordítás kelepcei	1923
faux amis	francia	hamis barátok	1928
mots perfides	francia	álnok szavak	1931
(false) cognates	angol	(hamis) kognáták	1932
deceptive cognates	angol	csalóka kognáták	1935
L1-L2 homonyms	angol	L1-L2 közti homonimák	1938
lumske ligheder	dán	csalóka hasonlóság	1944
pitfalls	angol	váratlan nehézség, kelepce	1961
misleading words	angol	félrevezető szavak	1961
verwechselbare Wörter	német	felcserélhető szavak	1964
les pièges du vocabulaire	francia	a szókészlet /szótár csapdái	1965
falsos cognatos	portugál	hamis kognáták	1968
false pairs	angol	hamis párok	1968
faux cousins	francia	hamis unokatestvérek	1968
lumske ord	dán	alattomos szavak	1968
ложные друзья	orosz	hamis barátok	1969
falsche Freunde des Übersetzers	német	a fordító hamis barátai	1972
mots-pièges	francia	szócsapdák	1972
false friends	angol	hamis barátok	1974
falsche Freunde	német	hamis barátok	1976
Analogonyme	német	analogonimák	1977
deceptive words	angol	csalóka szavak	1977
les mots-sosies	francia	hasonmás szavak	1977
valse Vriendschap	holland	hamis barátok	1980
межъязыковые омонимы и паронимы	orosz	nyelvek közötti homonimák és paronimák	1980
interlingues	francia	interlingvák	1982
falsas cognadas	spanyol	hamis kognáták	1983
pénidentèmes	francia	'majdnem azonosság'	1983
falsi amici	olasz	hamis barátok	1984
Sprachfallen	német	nyelvi csapdák	1985
pseudoanglicism	angol	ál- /pseudoanglicizmus	1985
aprosymaty	lengyel	approximáták	1985
Verwexlikon	német	szójáték: verwechseln + Lexikon 'összecserélni' + 'szókészlet'	1986
falsos amigos	spanyol	hamis barátok	1987
lexikalische Tautonyme	német	lexikai tautonimák	1987
faux anglicismes	francia	hamis anglicizmusok	1987

Eredeti terminus	Nyelv	A terminus magyar fordítása	Év
faux frères	francia	hamis fivérek	1987
paronymes	francia	paronimák / paronim párok	1988
false analogie e ambigue affinità	olasz	téves analógia	1988
trügerische Verwandte	német	csalóka / csalfa rokonok	1990
лексические интерференции	orosz	lexikai interferencia	1990
trügerische Wörter	német	csalóka / csalfa szavak	1990
Stolpersteine	német	buktatók	1991
tückische Fallen	német	alattomos csapdák	1992
falsaj amikoj	eszperantó	hamis barátok	1992
L1-L2 homonimia	lengyel	L1-L2 közti homonimák	1993
confusable words	angol	összekeverhető szavak	1993
lazni prijatelji	szlovén	hamis barátok	1994
draugu vārduca	litván	hamis barátok	1994
Kognaten	német	kognáták	1995
falsos amigos	portugál	hamis barátok	1995
lumske likheter	norvég	hamis hasonlóság	1996
les belles infidèles	francia	a szép hűtlenek	1997
treacherous twins	angol	alattomos ikrek	1998
paranys de traducció	katalán	fordítási paronimák	1999
Pseudo-Analogonyme	német	pszeudoanalogonímia	2002

4. Összegzés, konklúzió

Mindenképpen dicséretes, hogy egyes nyelvészek igyekeznek új fogalmakkal gazdagítani tudományterületüket, ám az ilyen kezdeményezések estében fennáll a veszély, hogy az újonnan kreált kifejezések mind a szakmai, mind az általános közönség számára ismeretlenek, érthetetlenek vagy félreérthetőek lesznek.

Miután áttekintettük a faux amis kifejezés más nyelvű megfelelőit, változatait, valamint a szakirodalomban előforduló, a FA jelenségét jelölő egyéb terminusokat, megállapíthatjuk, hogy a különféle terminusok többsége nem igazán alkalmas a FA jelenségének jelölésére. Egyes nyelvészeti terminusok szemantikailag túlterheltek; másoknál értelmezés – vagy jelentésbeli problémák léphetnek fel; bizonyos szójavaslatok pedig csak elszigetelten (egy nyelvterületen vagy egy szerző írásain belül) használatosak.

Mindezek figyelembevételével a **faux amis** vagy a **hamis barátok** terminus használatát javasoljuk s alkalmazzuk.

Jegyzetek

1 Bunčić (2000: 7) maga is másra hivatkozva említi a szótárt; az eredeti művet nem lehetett megszerezni.

2 Lásd Bußmann 2000, valamint Duden 2001: 524. Érdekes, hogy ez utóbbiban egyes számú alak szerepel (*Faux Ami*). Szintén egyes számú francia alak (*faux ami*) található az *Idegen szavak és kifejezések szótárában* is (Bakos 2002: 196).

3 A germanizmus értelemszerűen ugyanez a német nyelvre vonatkozóan, ld. Bakos 2002: 230.

4 Nincs bevett jelölés az ilyen alakokra. Breitzkreuz (1992) és Mertens (2001) a szó előtt álló csillagot (*) használják, ez azonban a nyelvtörténetben a kikövetkeztetett (nem adatolható, de azért feltételezhetően létezett) alakot jelöli. A téves alakot általában egyszerűen áthúzással szokás jelölni, de így nehezen olvasható a szöveg. Technikai lehetőségeinket figyelembe véve a szóalak elé helyezett # jel alkalmazása mellett döntöttünk.

Irodalom

- Bakos F. (főszerk.) 2002. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest: Akadémiai.
- Balogh P. 1999. De quelques types des faux amis phraséologiques. *Revue d'Études Françaises*. Budapest. 4: 11–22.
- Bárdosi V., Karakai G. 1996. *A francia nyelv lexikona*. Budapest: Corvina.
- Boillot, F. 1928. Les Faux Amis ou les trahison du vocabulaire anglais. Compte-rendu de l'ouvrage de Maxime Kœssler et Jules Derocquigny publié sous ce titre à la Librairie Vuibert, Paris.
- French Quarterly*. 10: 4. (Vol. X, N°. 4. Tirage à part): 211–243.
- Breitzkreuz, H. 1992. *More false friends. Tückische Fallen des deutsch-englischen Wortschatzes*. Reinbek bei Hamburg : Rowohlt.
- Bunčić, D. 2000. *Das sprachwissenschaftliche Problem der inner-slavischen 'falschen Freunde' im Russischen*. MEd-thesis, Slavisches Institut der Universität zu Köln.
- Bunčić, D. 2003. *Falsche Freunde des Slavisten*. <http://www.uni-bonn.de/~dbuncic/fauxamis>.
- Bußmann, H. (hrsg.) 2002. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner.
- Čemerikić, J. et al. 1988. *Paronymes russo/serbo-croates. „Amis” et „faux-amis”*. Aix-en-Provence: Université de Provence, Institut de linguistique générale et d'études orientales et slaves.
- CIDE = Procter, P. (eds.) 1995. *Cambridge International Dictionary of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Colignon, J-P., Berthier, P-V. 1985. *Lexique des «faux amis»*. Paris: Hatier.
- Crystal, D. 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Derocquigny, J. 1931. *Autres mots anglais perfides par Jules Derocquigny. Pour faire suite au livre intitulé Les Faux Amis ou les trahisons du vocabulaire anglais de MM. Kœssler et Derocquigny*. Paris: Librairie Vuibert.
- Duden (redaktion). 2001. *Duden. Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Emericzy T. 1980. Faux amis in ungarisch-deutscher Relation. In: Juhász J. (hrsg.) *Kontrastive Studien Ungarisch-Deutsch*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 49–64.
- Fábián Zs. 2001. Egy olasz-magyar „hamis barátok” szótárról. In: Gecsó T. (szerk.) *Kontrasztív szemantikai kutatások*. Budapest: Tinta, 104–114.

- Fónagy I. 1998. *Rögződés és változás a nyelvben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. Linguistica Series C Relationes 10.
- Hammer, P., Giaouque, G. S. 1989. *The Role of Cognates in the Teaching of French*. New York, Bern, Frankfurt/Main: Peter Lang.
- De Mauro, T. 2000. *Il dizionario della lingua italiana*. Torino-Milano: Paravia-Bruno Mondadori.
- Juhász J. 1970. *Probleme der Interferenz*. München: Hueber.
- Karpačeva, M. et al. 1994. *Putapki leksykalne: słownik aproksymatów polsko-bułgarskich*. Katowice: Śląsk.
- Kiss M. 1996. *Analyse lexicologique franco-hongrois: problématique des faux amis*. Szakdolgozat. Budapest: ELTE Francia Tanszék.
- Kroschewski, A. 2000. „False friends” und „true friends”. *Ein Beitrag zur Klassifizierung des Phänomens der intersprachlich-heterogenen Referenz und zu deren fremdsprachendidaktischen Implikationen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Lázár P. A. 1998. Towards a taxonomy of „false friends: Faux amis for Hungarian users. *The Even Yearbook* 3: 69–118.
- Lipczuk, R. 1987. *Verbale Tautonyme lateinischer Herkunft in deutsch-polnischer Relation. Ein Beitrag zur semantischen Beschreibung nach dem gebrauchstheoretischen Ansatz*. Göppingen: Kümmerle Verlag.
- Mertens, J. 2001. *Die sogenannten faux amis in schriftlichen Textproduktionen von Lernern des Französischen der Sekundarstufe. Sprachwissenschaftliche und didaktisch-methodische Überlegungen*. Frankfurt am Main [u.a.]: Peter Lang.
- Mikó M. 1985. Remarques sur la notion des « FAUX-AMIS ». *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae: Sectio Linguistica*, Tomus XIII. Budapest. 41–49.
- Molnár A. 1992. Internationalismen und falsche Freunde in deutsch-ungarischer Relation. *Német Filológiai Tanulmányok/Arbeiten zur Deutschen Philologie* 21: 88–95.
- Pascoe, G., Pascoe, H. 1985. *Sprachfallen im Englischen. Wörterbuch der falschen Freunde Deutsch und Englisch. Ein Lern- und Nachschlagewerk*. Ismaning: Max Hueber.
- Polzin, Ch. 1996. „Falsche Freunde” im Sprachenpaar Ungarisch-Deutsch? *Zum Suchen und Finden unerwartete Bedeutungskontraste*. Magisterarbeit. Humboldt-Universität zu Berlin. Seminar für Hungarologie.
- Reiner, E. 1989. *Les correspondances régulières du vocabulaire français-allemand. Kleines Lexikon deutsch-französischer „Faux Amis” und „Vrais Amis” nach orthographischen Gesichtspunkten*. Wien: Verband der österreichischen Neuphilologen.
- Rey-Debove, J. (főszerk.) 1999. *Dictionnaire du français. Référence apprentissage*. Paris: Clé international.
- Szerb A., Kováts A. (é.n.) *Don't say... But say... Mit hibáznak el leggyakrabban az angolul tudó magyarok?* Budapest: Cserépfalvi Kiadó.
- Tolcsvai Nagy G. (szerk.) 2000. *Nyelvi fogalmak kisszótára*. Budapest: Korona.
- Tóth Sz. 2004. *Nyelvészeti kifejezések szótára*. <http://www.nyelveszet.hu/nyelveszet>.
- Van Campenhoudt, M. 2003. Mille faux amis en langue française. <http://www.termisti.refer.org/faintro.htm>.
- Wandruszka, M. 1979. 'Falsche Freunde': Ein linguistisches Problem und seine Lösung. *Lebende Sprachen* 24: 4–9.